

UOT 338:001; 338.37

Azər Rajdin oğlu MUSAYEV
Azərbaycan Dövlət İqtisadi Universitetinin dissertantı

ELM-TƏHSİL VƏ BİZNES ƏLAQƏLƏRİNİN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFININ ELMI-NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ

Xülasə

Məqalə elm-təhsil və biznes əlaqələrinin formalaşması və inkişafının elmi-nəzəri aspektlərinə həsr olunub. Burada milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyəti və onun formalaşmasının ilkin şərtləri nəzərdən keçirilmiş, innovasiya fəaliyyəti və innovasiya iqtisadiyyatının formalaşması amilləri müəyyən edilmişdir. Məqalədə həmçinin Azərbaycanda ali təhsilin inkişafına innovativ yanaşmaların tətbiqi istiqamətləri araşdırılmış, tədrisin elmi əsası olaraq elmin əvəzsiz rolu əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: elm, təhsil, biznes, milli iqtisadiyyat, innovasiya iqtisadiyyatı, innovativ universitet, klaster.

Giriş

Təkrar istehsal prosesinin dövriliyi şəraitində istehsal vasitələrinin dialektik olaraq daim təkmilləşdirilməsi, texnika və texnologiyadakı inqilabi çevrilişlər intellektual qarşılıqlı əlaqədəki dəyişiklikləri obyektiv şəkildə müəyyənləşdirir. Elmi-texniki tərəqqi inteqrasiya proseslərinin gücləndirilməsinə təkcə ölkənin iqtisadi subyektlərinin istehsal kooperasiyası və ticarət-iqtisadi əməkdaşlığı kontekstində deyil, həm də elmi-təhsil mühitində, elmi-tədqiqat sahələrində inteqrasiya proseslərinin güclənməsinə kömək edir. Eyni zamanda, yeni elmi biliklərin işlənməsinin sürətlənməsi baş verir, ərazi və siyasi sərhədlərdən asılı olmayaraq innovativ cəhətdən aktiv və innovativ qəbulədicilər kadrların hazırlanması keyfiyyəti artır.

Birləşdirici prinsip "güclərin əlavə edilməsi"ndən, inteqrasiya prosesi iştirakçıların iqtisadi potensialından çox deyil, yeni iş birliyinin keyfiyyətindən irəli gələn sinerji effektinə görə açıq nəticə verir. Yeni təhsilin keyfiyyəti, əhəmiyyəti və dəyərindəki artımla xarakterizə olunan oxşar effekt müstəqil iştirakçıları bir araya gətirən hər hansı bir sistemdə baş verir, lakin effektin ölçüsü xeyli dərəcədə inteqrasiyanın səviyyəsi və forması ilə müəyyən edilir.

Bu baxımdan, ölkənin özünüreallaşdırma istəyi inteqrasiya layihələrindəki iştirakı ilə kifayət qədər uyğundur, çünki öz rəqabət üstünlükləri tərəfdaşların rəqabət üstünlükləri ilə tamamlana bilər və bununla da xarici bazarlarda mövqelərini gücləndirirlər. Eyni zamanda, həm müasir Azərbaycanın iqtisadiyyatı, həm də hədəflənmiş tənzimlənmənin hələ də bazarın özünütənzimləməsindən üstün olduğu digər ölkələr üçün inteqrasiya institutlarının keyfiyyəti həm milli, həm də regional (bələdiyyə) səviyyələrdə iqtisadi inteqrasiya potensialının effektiv tətbiqində həlledici əhəmiyyətə malikdir.

Milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyəti və onun formalaşmasının ilkin şərtləri

Innovativ infrastrukturun yaradılması və inkişafı məsələlərinin birgə həlli, müasir şəraitdə müəyyən bir bölgə və ya ölkələrarası maneələr çərçivəsində məhdudlaşdırılma bilməyən iqtisadi və sosial maraqlara əsaslanan sabit səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyənləşdirir. Eyni zamanda, bölgələr arasında uzunmüddətli əməkdaşlıq üçün real zəmin formalaşır, "artım dirəkləri" və ərazilərin innovativ inkişafı üçün zəmin formalaşır.

Belə ki, Y.Kormnovun hesablamalarına görə, Rusiya digər MDB ölkələri ilə əməkdaşlıq etmədən əvvəlki istehsal həcmələrinin yalnız 67%-ni, Rusiyadan tədarük edilmədən Azərbaycan əvvəlki istehsal həcmələrinin yalnız 15%-ni, Ukrayna - 30%, Qazaxıstan - 48%, Belarusiya - 16% yerinə yetirə bilər. İqtisadi əlaqələrin kəsilməsi MDB ölkələrində istehsalın təxminən 40-50% azalmasına səbəb olub [1, s. 33].

Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrinin digər ölkələrlə inteqrasiya qarşılıqlı əlaqəsi müəyyən tarixi köklərə malik olmaqla milli rəqabət qabiliyyətinin möhkəmlənməsinə kömək edir.

Bazar mühitində sənayenin inkişafı zamanı elmi-texnoloji nailiyyətlərə - dünya əhəmiyyətli nou-hauya əsaslanaraq yeni rəqabət şəraiti yaradılır. Ölkənin qlobal iqtisadi məkanda sabit mövqeyinin əsas mənbələri insan kapitalı, zəka və innovasiya yaratmaq qabiliyyətinin inkişafına əsaslanır. Müasir şəraitdə makro rəqabət qabiliyyətini təmin edərkən, ümumi əmək və kapital xərclərinin vahidinə düşən istehsal xərcləri, ölkədəki daxili vəziyyət, ictimai və siyasi qüvvələrin tarazlığı və s. kimi ənənəvi göstəricilərlə yanaşı, yeni texnologiyalara qoyulan investisiyaların həcmi, elm və peşə təhsili səviyyəsi kimi amillər də böyük rol oynayır. Bu sahələrdə ölkələrarası əməkdaşlıq əsasında, ilk növbədə, bitişik ərazilərin potensialı əsasında daha rəşional şəkildə real tərəqqiyə nail olmaq mümkündür.

Milli rəqabət qabiliyyəti iqtisadi artım, məşğulluq səviyyəsi, vətəndaşların real gəlirləri və s. baxımından milli iqtisadiyyatın mövqeyini xarakterizə edən ən mürəkkəb və çoxşaxəli anlayışdır. Dünya rəqabətinin tanınmış amerikalı tədqiqatçısı M. Porterə görə, milli iqtisadiyyat səviyyəsinə dəki rəqabət qabiliyyəti, ölkənin resurslarından səmərəli istifadə edilməsində, vətəndaşlara yüksək (yüksələn) həyat səviyyəsini təmin etməkdədir [2, s. 6].

Əslində, müasir alimlərin dedikləri bir-birinə bənzəyir: "Ölkənin həqiqi rəqabət qabiliyyəti iqtisadiyyatın milli sektorlarının sərbəst və ədalətli bazarı təmin etməsi, müddü əməyin real gəlirlərinin eyni vaxtda artması zamanı həm daxili, həm də xarici bazarların tələblərinə cavab verən mal və xidmətlər istehsal etmə qabiliyyətinin dərəcəsidir"[3, s. 58-61].

Həqiqətən də, milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyəti, ölkənin beynəlxalq rəqabətə açıq olan şirkətlərinin, sahələrinin və bölgələrinin əhalinin gəlirlərini və maaşlarını nisbətən yüksək səviyyədə təmin etmək qabiliyyətidir. Belə ki, hər il hesabat dövrünün nəticələrinə əsasən Dünya İqtisadi Forumu nəzərə alınan bir çox komponenti əhatə edən Qlobal Rəqabətlik İndeksində (QRI) görə dünyanın müxtəlif ölkələrinin reytingini tərtib edir.

Son bir neçə ildə qlobal rəqabətqabiliyyətlik reytinginə liderlik edən ölkələrin ilk onluğuna ABŞ, İsveçrə, Danimarka, İsveç, Finlandiya, Sinqapur, Almaniya, Yaponiya və Hollandiya kimi demək olar ki dəyişməmiş ölkələr daxil edilmişdir.

Ümumdünya İqtisadi Forumunun 2019-cu il üzrə qlobal rəqabətə davamlılıq reytingində Azərbaycan 11 pillə irəliləyərək 58-ci yerdədir.

Ölkələrin rəqabətqabiliyyətlik konsepsiyası bu cür üstünlükləri olmayan ölkələrə məhsul ixrac etmək və əksinə, bu üstünlüklərə sahib olan ölkələrdən məhsul idxal etmək üçün beynəlxalq əmək bölgüsündə milli iqtisadiyyatların müəyyən üstünlüklərindən istifadə edilməsinə əsaslanır.

Eyni zamanda, ölkənin rəqabət qabiliyyəti üstünlükləri siyasi və hüquqi sistemin sabitliyi, adambaşına düşən ÜDM-in payı, aşağı inflyasiya səviyyəsi, optimal ixrac, təbii ehtiyatların mövcudluğu, ölkənin əlverişli coğrafi mövqeyi, insan resurslarının yüksək səviyyəsi və rəqabətqabiliyyətliyi ola bilər.

İnnovasiya fəaliyyəti və innovativ iqtisadiyyatın formalaşması amilləri

Uzunmüddətli perspektivdə dünya iqtisadiyyatının innovativ inkişafını proqnozlaşdıran elm adamları, 21-ci əsrin birinci yarısında beşinci texnologiyadan 6-cı texnoloji qaydaya keçid, bilik cəmiyyətinin formalaşması və post-sənaye texnoloji istehsal üsulu ilə əlaqəli elmi-texnoloji inqilabı öncədən görürlər [4].

Bu vəziyyətdə iki inkişaf ssenarisi mümkündür: ətalət bazarı və innovativ irəliləyiş ssenarisi. Bu proseslərin qloballaşma, xüsusi coğrafi mövqeyə malik ölkələr və bölgələr tərəfindən fərqlənən vahid sosial-iqtisadi və ekoloji məkanın formalaşması kontekstində baş verəcəyi birmənalıdır. Bu şərtlər daxilində universitetlərdə elmi müəssisələr və istehsal ilə əməkdaşlıqda tədqiqatların inkişafı prioritet olaraq qəbul edilir.

Yüksək texnologiyalar sahəsindəki regional layihələr, tarixən inteqrasiya qarşılıqlı əlaqəsi qurmuş dost ölkələrin, xüsusən də Rusiya və Azərbaycanın bitişik ərazilərinin layihələri də daxil olmaqla böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Regional iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi fiziki, insan və sosial kapitalın üçlü ittifaqının olduğu regional artım zonalarının yaradılması yolu ilə mümkündür.

Hər hansı təsərrüfat subyekti və ya fərdi yeni elmi işləmələr və innovasiyalar barədə lazımi məlumatları ehtiyac olduqda əldə edə bilirsə, onda bölgənin iqtisadiyyatı innovativdir; praktikada tələb olunan yeni elmi işləmələr üçün məlumat mənbələrinin yaradılmasını və lazımi şəraitin yaradılmasını təmin edən innovativ infrastruktur formalaşmış, istehsal və idarəetmənin bütün sahələrinin informasiyalaşdırılması prosesləri mövcuddur; sosial strukturlar buna müvafiq dəyişdi; anlayış tapılır və yeni ideyalar, biliklər, texniki və texnoloji nailiyyətlər tələb olunur; yüksək səviyyədə yenilikləri qavrayan və innovativ fəaliyyət göstərməyi bacaran kadr hazırlığı sistemi təşkil edilmişdir.

Fikrimizcə, innovasiya fəaliyyəti insanların elmi, istehsalat, texniki və texnoloji nailiyyətlərin praktikada tətbiq olunmasına yönəlmiş fəaliyyəti kimi başa düşülməlidir.

Fikrimizcə, innovasiya fəaliyyəti, elmi tədqiqatların nəticələrinə əsaslanan, əvvəllər mövcud olmayan məhsul və ya xidmətin ortaya çıxdığı əsas etibarilə yeni avadanlıq, texnologiyalar, yeni bilik nümunələrinin yaradılmasını əhatə edən fəaliyyət növüdür.

İnnovasiya fəaliyyətinin ayrılmaz xüsusiyyəti bazara yeni rəqabətli məhsulun daxil olması və nəticədə innovativ iqtisadiyyatın formalaşmasıdır.

Elmi baxımdan, innovativ iqtisadiyyat biliklərə, elmi-texniki sahədə yeni nailiyyətlərə və yüksək intellektual kapitala əsaslanan iqtisadiyyatdır. Bizə elə gəlir ki, innovativ iqtisadiyyat iqtisadi siyasətlə müəyyənəşdirilir və hər biri dünya meyarlarına görə rəqabət səviyyəsinə çatmış yeddi əsas komponenti əhatə edir:

- ilk növbədə, bu təhsil və elmi əhatə edən yenilikçi potensialdır;
- yüksək zəka, bilik, yüksək peşəkarlıqla insan kapitalı;
- müvafiq qanunvericilik bazasına malik institusional innovasiya sistemi;
- İnnovasiya mərkəzləri, texnoparklar, texnopolisler, klasterlər, vençur biznesi və s. daxil olmaqla iqtisadi subyektlər arasında, innovativ infrastruktur və yüksək təşkilatı qarşılıqlı fəaliyyət formaları; yenilikləri tətbiq edən, innovativ sənaye;
- innovativ kənd təsərrüfatı və aqrosənaye kompleksi;
- insan kapitalının fəaliyyəti üçün əlverişli mühit.

Eyni zamanda, müasir cəmiyyətdə innovativ iqtisadiyyatın əsas platforması obyektiv olaraq yalnız elm və təhsil deyil, həm də onların istehsal ilə ittifaqidir.

Nəticədə iqtisadiyyatın və cəmiyyətin innovativ inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsinin növbəti mərhələsi xarici dövlətin qonşu əraziləri ilə qarşılıqlı əlaqədə sərhədyanı bölgəyə münasibətdə iqtisadi subyektlərlə inteqrasiya əlaqəsi və məkan inteqrasiyası əsasında təhsilin və elmin inkişafı üçün perspektivli istiqamətlərin axtarışdır.

Müasir qlobal iqtisadiyyatda texnoloji innovasiyalar, iqtisadi artım tempini və dövlətin nisbi iqtisadi gücünün dinamikasını müəyyənəşdirən aparıcı istehsal gücünə çevrilir. Yalnız bir neçə az inkişaf etmiş ölkə, öz inkişaflarında M. Porter tərəfindən müəyyənəşdirilmiş "amil üstünlükləri" mərhələsində dayanaraq öz təbii sərvətlərini və ucuz işçi qüvvələrini istismar etməyə davam edirlər[5].

İqtisadiyyatın modernləşməsi şəraitində rəqabət qabiliyyətinin artım amillərini təsvir edən M. Porter, məlum olduğu kimi, rəqabətin qloballaşması şəraitində inkişaf edən iqtisadiyyatın beş hərəkətvericisini, mərhələlərini sahəsindən və iş miqyasından asılı olmayaraq müəyyənəşdirdi:

- yeni rəqiblərin meydana çıxma təhlükəsi;
- mövcud rəqiblər arasındakı rəqabət;
- əvəzedici malların meydana çıxma təhlükəsi;
- komplektləşdirici məmulat təchizatçıların sөvdələşmə gücü;
- alıcıların alış-veriş etmək qabiliyyəti.

Dominant istehsal amillərinə sahib olan iqtisadiyyatda rəqabət ucuz resurslardan (maddi, insan, təbii və s.) istifadə edilərkən istehsal xərclərinin azaldılmasına əsaslanır. Investisiyanın böyük rol

oynadığı iqtisadiyyatda rəqabəti yüksək texniki səmərəliliyi təmin edən və investisiya üstünlüklərinə sahib olanlar qazanır. İnnovasiya faktoru ilə idarə olunan iqtisadiyyatda rəqabət, nou-haunun istifadəsinə, istehsalçıya yenilik gətirmə riski üçün əlavə dəyər verən unikal məhsul və ya xidmətin yaradılmasına əsaslanır.

Bazar mühitində sənayenin inkişafı dövründə ümumi vektoru tanınmış müqayisəli milli üstünlüklərdən istifadədən elmi və texniki nailiyyətlərə, dünya əhəmiyyətli nou-haulara əsaslanan dinamik rəqabət üstünlüklərindən istifadəyə dəyişdirən yeni rəqabət şəraiti formalaşır. Ölkənin global iqtisadi məkanda sabit mövqeyinin əsas mənbələri insan kapitalının inkişafı, zəka və innovasiyalar yaratmaq qabiliyyətinə əsaslanır.

Mütəxəssislər Qərbi ölkələrinin liderliyinin təməlini yeni məhsullarda təcassüm olunan intellektual kapitalı təşkil edən innovasiya yönümlü iqtisadiyyat yaratmaq üçün düşünülmüş strategiyanın nəticəsi olduğunu iddia edirlər. Amerika Birləşmiş Ştatlarında milli innovasiya sisteminin qurulmasının əsasını yeni başlayan yüksək texnoloji şirkətləri dəstəkləmək üçün hökumət tərəfindən irəli sürülən proqramlar təşkil etdi (təkcə 1995-ci ildə 28 dəstək proqramı vasitəsi ilə dövlət qurumları tərəfindən ayrılan maliyyə mənbələrinin həcmi 2,4 milyard dollar təşkil etdi; buradakı vençur fondları həmin il kiçik firmalara 3,9 milyard dollar sərmayə verdi) [6, s. 60-70].

Fransa, Almaniya, Yaponiyada elmi-texnoloji parkların, texnoparkların və innovasiya mərkəzlərinin təşkili və inkişafı üçün genişmiqyaslı proqramlar innovativ artım, elmtutumlu məhsulların mənimsənilməsi və istehsalı “nöqtə”si kimi həyata keçirildi. Nəticədə bu ölkələrdə, artıq 90-cı illərdə, “bilik əsaslı iqtisadiyyatların” formalaşması əsasında yeni nəsilin elektron texnikası və avadanlıqları, proqram məhsulları və bir çox digər məhsullar istehsal edən güclü innovativ artım zonaları meydana gəldi.

Yüksək texnologiyalar sahəsindəki regional layihələr də ABŞ-da Silikon Vadisi – Groningendəki Enerji Vadisi (İsveç), İsveçdə Linköpingdə kompüter texnologiyaları və telekommunikasiya və s. sahəsində araşdırma, texnoparklar, vençur müəssisələr kimi modellərdən istifadə edərək böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Buna baxmayaraq Azərbaycan üçün xarici dünyadan tam təcrid və texnoloji geriləmə problemlərini yalnız daxili mənbələr hesabına həll etmək effektiv və əlçatan deyil. Təhlükələr və beynəlxalq məlumat mübadiləsi imkanları kontekstində yerli innovativ inkişafın tənzimlənməsinə bəllənsli, fərqli yanaşma lazımdır. Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının əsas rəqabət üstünlükləri bu gün neft-kimya və aqrar-sənaye sektorunda cəmlənmişdir. Bu səbəbdən, prioritet sahələrdə elmi-texnoloji ehtiyatı, ixtisaslı kadrları, xarici tədqiqat institutları və universitetləri ilə birgə layihələri (və ya sifarişləri) olan təşkilatlar və sahələr üçün məqsədyönlü təşviqlərin təmin edilməsi vacibdir.

Beləliklə, hazırda, digər postsovet məkanı ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının da regional və sahə bölmələrində həm ölkə daxilində, həm də xaricdə vahid milli iqtisadi kompleksini gücləndirmək və onun bölgələrinin və digər ərazi qurumlarının rəqabət qabiliyyətini artırmaq məqsədilə elmi-təhsil, innovativ işləmələr sahələrində inteqrasiya proseslərinin daha da təkmilləşdirilməsinə və inkişafına ehtiyac var.

İnteqrasiya proseslərinin, xüsusən də sərhədyanı bölgələrin inkişafının bir çox məsələləri həll olunmamış, ziddiyyətli və müəyyən bölgələrə uyğunlaşdırılmamışdır. Bununla yanaşı, köhnəmiş yanaşmaların ÜTT-yə daxil olarkən vahid iqtisadi məkanda da daxil olmaqla ərazinin özünüinkişaf nəticələrini, rəqabət qabiliyyətini artırmağa yönəlmiş regional innovativ sosial-iqtisadi proseslərin idarə olunması üçün yeni texnologiyalarla əvəz edilməli olduğu aydındır.

Dominant rolunu xüsusi bir resursun - biliyin oynadığı innovativ iqtisadiyyatın formalaşması, elmin insan kapitalının təhlilinə müraciət etməsini tələb edir.

Fundamental və tətbiqi elmlərin tədricən birləşməsinə əsaslanan yeni elm obrazı yaranır. Eyni zamanda, innovativ təlim keçmiş və innovativ şəkildə qəbuledici mütəxəssislər - texnoloqlar, menecerlər, işçilər - tələb olunur. Beləliklə, iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi, şübhəsiz ki, təhsildən, elmi fəaliyyətə marağın artmasından, kəşf etməyə maraq və istəyi stimullaşdıran normal

informasiya mühitində inkişaf etmək arzusundan başlamalıdır. İnnovativ iqtisadiyyata keçid yalnız yeni texnologiyaların tətbiqi deyil, bütün mənəvi-etik quruluşdakı dəyişiklikdir.

İnnovativ iqtisadiyyatın formalaşdırılması problemini həll etmək üçün yalnız sosial-iqtisadi deyil, həm də sosial-mədəni dəyişikliklər vacibdir. Dövlət, nəzərəcarpan istehlak mədəniyyətini aradan qaldırmaq, sağlam yaradıcılıq atmosferi, əmək, həmrəylik, inkişaf və insan kapitalının keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün əlindəki bütün imkanlardan istifadə etməlidir. İnsan kapitalının əsas elementləri bunlardır: təhsil, səhiyyə, intellektual kapital, işləmək və öyrənmək üçün motivasiya, hərəkətilik, peşə bacarıqları və təbii qabiliyyətlər.

Beləliklə, insanlar innovasiya iqtisadiyyatının mərkəzindədirlər. İnsan kapitalının inkişafının əsas yolu təhsildir. Bu səbəbdən yaxın gələcəkdə ölkələr arasındakı rəqabət təhsil sistemləri ilə rəqabətə gətiriləcəkdir. Rəqabət üstünlüyü artıranın qeyri-maddi sahəyə keçdiyi, biliyin hər şeyi həll etdiyi dünyada təhsil davamlı olmalı və ömür boyu davam etməlidir. Sənaye dövründə təhsil hamı üçün ümumi və eyni olmuş, postindustrial dövrdə fərdi və yüksək dərəcədə ixtisaslaşmış olur. İntellektual kapital və qeyri-maddi dəyərlər dövründə yaradıcılıq öyrətmək çox vacibdir. Konveyer bantında əlavə dəyərin yaranmadığı, ancaq bunun fərdi təşəbbüs və yaradıcılığın nəticəsi olduğu dünya yaranır.

Azərbaycanda gələcək sosial-iqtisadi inkişafın mümkün olmadığı innovativ iqtisadiyyatın formalaşması mürəkkəb iqtisadi, sosial və siyasi vəzifə sayılır ki, bunun da həlli onlarda fiziki, insan və sosial kapitalın yaradılması zamanı regional artım zonalarının yaradılması, inkişafı və inteqrasiyası yolu ilə mümkündür. İnnovasiya istər-istəməz investisiya ilə əlaqəlidir. İnnovasiya dəstəyi problemini bir anda və hətta qısa vaxt müddətində həll etmək mümkün deyil. Buna görə də, innovativ iqtisadiyyatın formalaşması, eyni zamanda bütün Azərbaycan iqtisadiyyatını yenidən formalaşdırmaqla deyil, bölgələrdə Azərbaycan innovasiya sisteminin dəstək zonalarının yaradılması ilə başlamalıdır. İnnovativ iqtisadiyyatın formalaşması prosesində qaçılmaz olan institusional dəyişikliklər mürəkkəb və bir qayda olaraq müqavimət göstərən prosesdir. Regional iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi fiziki, insan və sosial kapitalın üçlü ittifaqının olduğu regional artım zonalarının yaradılması yolu ilə mümkündür.

Ölkə iqtisadiyyatı o zaman innovativdir ki, əgər cəmiyyət:

- ölkənin hər hansı bir yerində və istənilən vaxt hər hansı fərd, qrup, şəxs, müəssisə yeni və ya məlum biliklər, innovasiyalar haqqında hər hansı məlumat ala bilər;
- iqtisadi fəaliyyət subyektlərini informasiya resursları ilə, o cümlədən innovativ inkişaf təmin edən inkişaf etmiş infrastruktura malikdir;
- sosial strukturlarda köklü dəyişikliklər aparılır;
- yeni ideyaları, bilikləri və texnologiyaları səmimiyyətlə qəbul etmək;
- müəyyən bir zamanda lazımlı innovasiyaları sürətli və çevik şəkildə tətbiq edə bilən inkişaf etmiş innovativ infrastrukturalar mövcuddur;
- innovasiya fəaliyyəti sahəsində peşəkar kadrların qabaqcadan hazırlanması və yenidən hazırlanmasının dəqiq çevik sistemi mövcuddur.

Fikrimizcə, innovasiya fəaliyyəti insanların elmi, istehsal-texniki və texnoloji nailiyyətlərin praktikada tətbiq olunmasına yönəlmiş fəaliyyəti kimi başa düşülməlidir.

Müəllifin fikrincə, innovasiya fəaliyyəti elmi tədqiqatların nəticələrinə əsaslanan, əvvəllər mövcud olmayan məhsul və ya xidmətin ortaya çıxdığı əsas etibarilə yeni avadanlıq, texnologiyalar, yeni bilik nümunələrinin yaradılmasını əhatə edən fəaliyyət növüdür.

İnnovasiya fəaliyyətinin ayrılmaz xüsusiyyəti bazara yeni rəqabətli məhsulun daxil olması və nəticədə innovativ iqtisadiyyatın formalaşmasıdır.

Elmi təfsirdə innovativ iqtisadiyyat bilik və yüksək keyfiyyətli insan kapitalı iqtisadiyyatıdır [7, s. 73-76; 8, s. 14-19].

Fikrimizcə, innovativ iqtisadiyyat iqtisadi siyasətlə şərtlənir və dünya meyarlarına uyğun olaraq yaradılmalı və rəqabət qabiliyyətli səviyyədə inkişaf etdirilməli olan yeddi əsas komponenti əhatə edir:

- təhsil, elm;
- yüksək həyat keyfiyyəti və yüksək ixtisaslı mütəxəssislər daxil olmaqla bütövlükdə insan kapitalı;

- aşağıdakılardan ibarət olan institusional innovasiya sistemi: qanunvericilik bazası; innovasiya sisteminin maddi komponentləri (texnoloji transfer mərkəzləri, texnoparklar, texnopolislər, innovasiya mərkəzləri, klasterlər, yüksək texnologiyaların inkişafı üçün ərazilər, vençur biznesi və s.);
- yenilikləri həyata keçirən innovativ sənaye;
- innovativ kənd təsərrüfatı və aqrəsənaye kompleksi;
- insan kapitalının işləməsi üçün əlverişli mühit.

Eyni zamanda, praktika ilə birbaşa qarşılıqlı əlaqədə olan elm və təhsil obyektiv olaraq müasir cəmiyyətdə innovativ iqtisadiyyatın əsas platformasıdır. Təhsil, elm və biznes arasındakı inteqrasiya qarşılıqlı əlaqəsinin inkişafı zəruri siyasi, tənzimləyici, hüquqi, iqtisadi və sosial-mədəni şərtləri müəyyənləşdirir. Elm, təhsil və təcrübədəki məqsəd və vəzifələrin ortaqlığı ilə əlaqədar olaraq bu sahədəki inteqrasiya əlaqələri təkcə ölkənin ayrı-ayrı ərazilərinin deyil, həm də ölkələrarası, xüsusən sərhədyanı bölgələrin alimləri və praktikantları arasında obyektiv şəkildə formalaşır.

Beləliklə, elm, təhsil, istehsal sistemləri arasındakı inteqrasiya əlaqələri obyektiv iqtisadi qanunların hərkəti ilə əlaqədardır, onların inkişafı üçün fundamental və tətbiqi tədqiqatlar, müvafiq inkişaf, qeyri-standart, orijinal həllər axtarışı tələb olunur.

Nəticə etibarilə iqtisadiyyatın və cəmiyyətin innovativ inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsinin növbəti mərhələsi, yalnız bölgələrin məhdud məkanı daxilində deyil, həm də qonşu və yaxın ərazilərin geniş inteqrasiyası əsasında iqtisadi subyektlərlə inteqrasiya əlaqələri, eləcə də xüsusi coğrafi mövqeyi olan ərazilərin transsərhəd bölgələri əsasında təhsilin və elmin inkişafı üçün perspektivli istiqamətlərin axtarışdır. [9, s. 112-116].

Azərbaycanda ali təhsilin inkişafına innovativ yanaşmaların tətbiqi istiqamətləri

Azərbaycanda ali təhsilin inkişafına innovativ yanaşmaların tətbiqi, təcrübənin tələbləri kontekstində ənənəvi universitetlərin innovativ universitetlərə çevrilməsinə uyğun olaraq elmi fəaliyyətlərin inkişafına doğru irəliləyir. Eyni zamanda, universitetlərdə elmi tədqiqatları və nailiyyətləri onların praktik istifadəsi ilə birləşdirməyə imkan verən, məhsul və xidmətlərin istehsal və satışının texniki-texnoloji səviyyəsini artıran innovativ infrastruktur formalaşır.

Universitetlərin innovativ inkişafı eyni zamanda təhsilin keyfiyyətini, məzunların praktikada rəqabət qabiliyyətini artıran innovativ təhsil texnologiyalarının, müəyyən bir universitetin - təhsil xidmətləri bazarına daxil edilməsini də əhatə edir [7, s. 73-76; 10, s. 4-19].

Proqram sənədində UNESCO, ali təhsil islahatlarında ali təhsilin keyfiyyətinə aparıcı rol vermişdir [11].

Hal-hazırda sistemativ qanunvericilik dəstəyi olmadığı təqdirdə də təhsilin keyfiyyətini təmin etmək üçün aşağıdakı şərtlər müəyyən edilə bilər:

- müraciət edənlərin universitet öncəsi təhsili;
- professor və müəllimlərin yüksək elmi və peşəkar səviyyəsi;
- innovativ təhsil texnologiyaları;
- tələbələrin, aspirantların, gənc alimlərin yaradıcı qruplara daxil edilməsi ilə universitetlərdə elmi tədqiqatların inkişafı;
- universitetin elmi tədqiqat üçün lazım olan laboratoriya və digər avadanlıqlarla resurs təminatı;
- innovativ cəhətdən fəal mütəxəssislərin hazırlanmasının keyfiyyətinə nəzarət edən muxtar strukturun olması [12; 13, s. 34-39].

Innovativ universitetlərin formalaşması üçün ilk mərhələdə elmin ali təhsil müəssisələrinə qaytarılması, universitet təhsilinin tədris-təhsildən elmi-təhsilə çevrilməsi zəruridir. Eyni zamanda, universitetlərdəki tələbələr davamlı özünütəhsil və peşə böyüməsi qabiliyyətini inkişaf etdirirlər.

Nəticə

Yuxarıda göstərilənlərdən göründüyü kimi, innovasiya bilik iqtisadiyyatına adekvat olan təhsil, elm və istehsalın birbaşa inteqrasiya yoludur.

Elm təbiət, cəmiyyət və düşüncə haqqında obyektiv, sistemli şəkildə təşkil edilmiş və əsaslandırılmış biliklərin əldə edilməsinə, dəqiqləşdirilməsinə və istehsalına yönəlmiş xüsusi idrak fəaliyyəti növüdür.

Təhsil isə cəmiyyətin subyektlərinin şəxsin, cəmiyyətin və dövlətin mənafeələrinə uyğun olaraq dövlət tərəfindən müəyyən edilmiş təhsil səviyyələrində (təhsil keyfiyyətləri) yetişdirilməsi və öyrədilməsi üzrə məqsədyönlü prosesdir. Öz növbəsində təhsil səviyyələri istehsalın tələbləri, elmi potensial, elm, texnika, mədəniyyət və ictimaiyyətlə münasibətlər ilə müəyyən edilir.

Azərbaycanda hər il təxminən yüzlərlə ixtira qeydiyyatına alınır və ixtiralar üçün xeyli patent qüvvədədir, ABŞ və Yaponiyada, digər inkişaf etmiş ölkələrdə, hər il ən çox patent sənədi yüksək elmi tələb edən texnologiyalara malik hissələrdə verilir: fizika, elektrik. Azərbaycanda bu sahələr ənənəvi olaraq sonuncu sıralarda yer alır.

Ölkənin davamlı inkişafı onun elementlərindən biri əmək bazarı olan iqtisadiyyatın sabitliyi ilə müəyyənləşdirilir. Bir çox tədqiqatçı tərəfindən həyata keçirilən bu sahədəki tələb və təklif arasındakı disbalans göstəricilərinin müasir qiymətləndirilməsi təkcə müəssisələr (biznes) sisteminin deyil, həm də peşə təhsili sisteminin pozulduğunu göstərir. Müasir milli təhsil kadrların nəzəri və praktik təhsili arasındakı qeyri-tarazlıqla xarakterizə olunur.

Bu sistemlərin bərpasının məhdudlaşdırıcı amilləri, onları vahid sosial tərəfdaşlıq sahəsinə gətirməsi özünütəşkil etmə və biznesin özünütənzimləmə formalarının zəif inkişafı, işçilərin korporativ mədəniyyətinin aşağı olması, təhsil, elm və müəssisələr arasında zəif qarşılıqlı əlaqə və tənzimləyici dəstəyin çatışmazlığıdır. Elm, təhsil və istehsalın inteqrasiya əlaqəsinin bu və digər problemlərinin həlli ərazilərdə innovativ fəaliyyətlərin inkişafını, onların rəqabət immunitetini müəyyənləşdirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Кормнов Ю. Кооперация как фактор преодоления кризиса [Текст] / Ю.Кормнов // Экономист. - 1999. - № 7. - С. 33.
2. Портер М. Пользователь всегда прав [Текст] / М. Портер // Поиск. - 1995. - № 23. - С. 6.
3. Линков Д.К. Технопарки в России: проблемы и перспективы [Текст] / Д.К.Линков // Санкт-Петербургское ЭХО. - 1996. - № 56(169). - С. 58-61.
4. Молодин В.И. Интеграция науки и образования для подготовки специалистов XXI в. [Электронный ресурс] / В.И.Молодин, М.Ю.Черевикина. - Режим доступа : http://econom.nsc.ru/eco/arihiv/ReadStatiy/2018_08/Molodin.htm
5. Развитие инфраструктуры национальной инновационной системы [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://www.ras.ru/digest/showdnews.aspx?id=4132583f-eeeb-4ee1-98cd-f7775aHd772&_Language=ru.
6. Фаттахов А. Развитие регионов в контексте федеративных отношений [Текст] / Фаттахов А. Сурыгин // Пространственная экономика. - 2008. - № 4. - С. 60-70.
7. Воронова О.Е. Через инновации - к новому качеству подготовки специалистов [Текст] / О.Е.Воронова // Высшее образование в России. - 2009. - №1. - С. 73-76.
8. Ипалаков Т.Т. Формирование региональной инновационной системы в Казахстане [Текст] / Т.Т. Ипалаков, А.Г. Гольцев // Инновации. - 2008. - № 12. - С. 14-19.
9. Кундиус В.А. Теоретические основы интеграционной связности науки, образования и производства в формировании базиса инновационного развития трансграничного региона / В.А. Кундиус, Е.А.Ан, // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. - 2013. - № 11 (109). - С. 112-116.
10. Смирнов Б.М. Закономерности образовательной инноватики [Текст] // Инновации в образовании. - 2003. - № 4. - С. 4-19.

11. Образование и подготовка на протяжении всей жизни: мост в будущее: материалы Второго Международного Конгресса ЮНЕСКО по техническому и профессиональному образованию (г. Сеул, Республика Корея, 26-30 апреля 1999 г.) / Астана, Министерство здравоохранения, образования и спорта Республики Казахстан. - Астана, 1999. - 88 с.
12. Инновации и инвестиции для модернизации и технологического перевооружения экономики России [Текст] : сборник материалов / ФГУ НИИ РИНКЦЭ, НП “Инноватика”. - М. : ФГУ НИИ РИНКЦЭ, НП “Инноватика”, 2010. - 234 с.
13. Инновационный университет как важная структура экономики знаний [Текст] // Столичное образование. - 2007. - № 2. - С. 34-39.

Азер Ражди́н оглу́ Мусаев
диссертант Азербайджанского Государственного
Экономического Университета

Научно-теоретические аспекты становления и развития научно-образовательных и деловых отношений

Резюме

В статье выделены научно-теоретические аспекты становления и развития научно-образовательных и деловых отношений. Рассмотрены конкурентоспособность национальной экономики и первичные условия ее формирования, определена инновационная деятельность и факторы формирования инновационной экономики. В статье также рассматривается применение инновационных подходов к развитию высшего образования в Азербайджане, обосновывается незаменимая роль науки как научной основы образования.

Ключевые слова: наука, образование, бизнес, национальная экономика, инновационная экономика, инновационный университет, кластер.

Azer Rajdin oglu Musayev
dissertation of Azerbaijan State University of Economics

Scientific-theoretical aspects of the formation and development of scientific-educational and business relations

Summary

The article is devoted to the scientific and theoretical aspects of the formation and development of scientific-educational and business relations. Here, the competitiveness of the national economy and the preconditions for its formation are considered, the factors of innovation activity and the formation of an innovative economy are identified. The article also examines the application of innovative approaches to the development of higher education in Azerbaijan, substantiates the irreplaceable role of science as the scientific basis of education.

Key words: science, education, business, national economy, innovation economy, innovative university, cluster.